

Przebieg 15T, 07.08.2017

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 07.09.2017
Nr 1290/3/2017
Zaś.

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ

Ks. mgr Aliaksandr Veliseichyk, *История Гродненской Епархии 1992-2016. Historia Prawosławnej Eparchii Grodzieńskiej w latach 1992-2016*. Praca doktorska napisana na Wydziale Teologicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie pod kierunkiem promotora prof. zw. dr. hab. Janusza T. Maciuszko. Warszawa 2017, ss. 459.

W 1992 roku, decyzją synodu Białoruskiego Egzarchatu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, została odrodzona diecezja grodzieńska. Wydarzenie to nie było wyłącznie zmianą administracyjną, lecz było spowodowane potrzebami i oczekiwaniami lokalnej wspólnoty i prowokowało ku, dalszym wydarzeniom. Chociaż z perspektywy kilkunastu lat trudno wyrokować o nowym okresie historycznym w życiu lokalnej wspólnoty, to łącząc decyzję o reaktywacji diecezji ze znaczącą zmianą polityczną, którą wywołał upadek Związku Radzieckiego, możemy spodziewać się, że data ta stanie się granicznym punktem kolejnych etapów historii Prawosławia na grodzieńszczyźnie.

Ta data stała się punktem początkowym badań naukowych prowadzonych przez ks. mgr. Aleksander Wielisiejczyk, który podjął się próby kompleksowej analizy diecezji grodzieńskiej w latach 1992-2017. Efektem jego pracy jest przedłożona do recenzji rozprawa „Historia Prawosławnej Eparchii Grodzieńskiej”, napisana pod kierunkiem promotora prof. zw. dr. hab. Janusza T. Maciuszko.

Dysertacja ks. Aleksandra stanowi wynik samodzielnej pracy badawczej opartej na analizie znaczącej ilości różnorodnych źródeł, wiele z których po raz pierwszy pojawia się w pracy naukowej. Podjęty temat jest aktualny i niezbadany, a ze względu na nieustanny rozwój struktur eklezyjalnych – również przydatny w kontekście poszukiwania wzorów i walki z trudnościami organizacyjnymi przy podobnego rodzaju wydarzeniach inicjowanych w innych miejscach ziem słowiańskich podporządkowanych administracyjnie patriarsze moskiewskiemu.

Przedłożona praca jest niezwykle obszerna. Składa się z 459 stron, a źródła bibliograficzne liczą 239 pozycji. Po wnikliwej lekturze napisanej w języku rosyjskim pracy, należy już na wstępie pogratulować stworzenia kompendium wiedzy o działalności i rozwoju diecezji od czasów jej restytuowania do dni współczesnych. Analiza poważnej ilości źródeł i ich opracowanie ukazuje Doktoranta jako osobę niezwykle pracowitą a przy tym, doskonale

wykorzystując narzędzia metodologiczne, niezbędne do stworzenia tak kompleksowej pracy. Wyrazy uznania należy także skierować ku promotorowi pracy prof. zw. dr. hab. Januszowi T. Maciuszko, za rzetelne i owocne wsparcie Doktoranta w jego naukowych poszukiwaniach.

I. Ocena merytoryczna pracy

We wstępie ks. mgr. Aleksander Wielisiejczyk określa główne i poboczne cele rozprawy. Losy restytuowanej diecezji zostały zbadane poprzez analizę wyszczególnionych (s. 7) celów szczegółowych: stan dotychczasowej wiedzy, charakterystyka działalności oddziałów diecezjalnych, relacje z władzą świecką, historia najważniejszych działań podejmowanych w diecezji, charakterystyka najważniejszych osób w diecezji i rozwój cerkiewnej architektury i ikonografii. Cele te mają wspierać wypełnienie głównego celu rozprawy, którym dla Autora stało się „stworzenie możliwie najpełniejszego obrazu współczesnej sytuacji omawianej eparchii” (s. 12). Wszystkie one układają się w strukturę pracy badawczej, jednocześnie wytyczając pole badawcze.

Cele badawcze i przedmiot badań klasyfikuje rozprawę Doktoranta w dziedzinie nauk historycznych. Ks. Wielisiejczyk wykorzystuje kilka metod badawczych, które opisał w streszczeniu (s. 8), w tym metodę historyczno-komparatywną, historyczno-typologiczną czy historyczno-genetyczną.

Praca składa się z sześciu rozdziałów, poprzedzonych wstępem (7) i uzupełniona o zakończenie (s. 275), spis bibliografii (s. 281), aneksy (s. 293) oraz abstrakty (s. 445).

W rozdziale I Doktorant opisuje historię prawosławia na grodzieńszczyźnie. W rozdziale tym wyraźnie uwidacznia się koncentracja Autora na aktualnym zakresie czasowym. Historia diecezji od XII wieku do roku jej restytuowania zajmuje 8 stron, podczas, gdy analiza historii współczesnej rozbudowana jest w 3 kolejne podrozdziały. Dogłębna analiza historyczna może budzić delikatny niedosyt Czytelnika, albowiem rys historyczny nie został poprzedzony wprowadzeniem, które wyjaśniłoby eklezjalną strukturę Patriarchatu Moskiewskiego, w którego skład wchodzi Egzarchat Białoruski i znaczenie niezależności diecezjalnej dla samodzielnego i dynamicznego rozwoju omawianej eparchii. Wydaje się, że te informacje powinny się pojawić, choćby dlatego, że każda z lokalnych Cerkwi prawosławnych, może w swej strukturze eklezjalnej stosować różne mechanizmy i zasady. Opisując lata 1992-1994 Autor nie wskazuje na znaczenie i rolę utworzonej jednostki eklezjalnej, uporządkowanie w strukturze egzarchatu, czy szerzej w strukturach Rosyjskiej

Cerkwi Prawosławnej. W rozprawie Autor skupił się za to dodatkowo na ocenie wydarzeń z 1992 roku z perspektywy zewnętrznej – lokalnej prasy i mediów (s. 24).

Historia reaktywowanej diecezji przedstawiona została bardzo skrupulatnie. W rozdziale wykorzystano liczne materiały źródłowe. Autor odwoływał się nie tylko do dokumentów cerkiewnych, lecz opierał się także na archiwach państwowych, w tym publikowanych aktów prawnych, które z perspektywy zmian w strukturze eklezjalnej wydają się szczególnie cenne.

W II rozdziale Doktorant opisał prawodawstwo białoruskie dotyczące sfery religijnej. Szczegółowo przedstawiono wzajemne relacje Cerkwi i władzy świeckiej. Ponieważ analiza dotyczy okresu przemian związanych z odrodzeniem niezależnych państw i upadkiem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, stanowi interesujący przyczynek do dalszych badań nad zmianą nastawienia władz świeckich do funkcjonujących w kraju struktur kościelnych. O ile bowiem, stosunek państwa do Cerkwi w okresie komunistycznym był bądź neutralny, bądź jawnie wrogi, o tyle w okresie przejściowym zauważalne było jeszcze większe zróżnicowanie. W ten sposób, w ujętym w rozprawie okresie, można było się spodziewać szerokiego spektrum relacji i ustosunkowania świeckich władz do reaktywowanej diecezji.

Autor wskazuje na przeprowadzone w 1992 roku zmiany prawodawstwa (s. 74), które usunęły komunistyczne regulacje i pozwoliły na rozwój struktur eklezjalnych. Z drugiej strony przedstawiono także wprowadzone zapisy, które znacząco utrudniły pozyskiwanie działek pod budowę nowych świątyń.

Doktorant skupił się w tym rozdziale na przedstawieniu danych statystycznych dotyczących rozwoju prawosławnych struktur diecezjalnych. Trudno w tych zestawieniach o głębszą ocenę charakteru relacji Cerkiew państwo. Przedstawione dokumenty dotyczą co prawda szerokiego spektrum życia diecezjalnego: administracyjnego, organizacji struktur parafialnych a nawet kwestii ruchów personalnych, natomiast ich wprowadzenie w plan rozprawy wydaje się być fragmentaryczne i nieuporządkowane. Obserwując kolejne informacje o relacjach władz państwowych i diecezji grodzieńskiej, wydaje się, że Autor oparł się na historycznej chronologii wydarzeń, które w podobny sposób zawarł w swojej pracy. Krótkie podsumowanie rozdziału nie stanowi oceny przedstawionej treści, a jedynie wskazanie na idealny zdaniem Autora model relacji Cerkiew-państwo.

Rozdział III stanowi obszerny opis działalności organów diecezjalnych, określanych jako wydziały katechetyczny, misyjny, informacyjny, wydawniczy, ekonomiczny, kapelanów służb mundurowych, socjalny, młodzieży i do spraw kanonizacji. Oprócz charakterystyki

wszystkich instytucji, Doktorant przywołał również najbardziej istotne przejawy ich działalności. Oprócz zamieszczonej charakterystyki, Autor przedstawił również ich rozwój na przestrzeni lat. Szczegółowe dane w rozprawie niekiedy mogą być ocenione jako zbędne, aczkolwiek po ich edycji, skróceniu bądź przedstawieniu w formie statystycznych danych, pozbawionych danych osobowych i kontaktowych, stanowią skuteczny dowód na postawione wcześniej tezy (m.in. 89-94).

Dużo miejsca Autor poświęca wykorzystywanym przez diecezję środkom masowej informacji. Wszystkie powyższe informacje służą dla Doktoranta jako dowód ukazujący aktywność i dynamikę młodej diecezji. Znow dyskusyjne wydają się podrozdziały 3.3.6 i kolejne stanowiące ... opis stron internetowych, wraz z przedstawieniem ich technicznych możliwości i zaimplementowanych rozwiązań. Nie do końca przemyślana wydaje się przy tym być struktura podrozdziałów, które zamiast zagnieżdżenia, przedstawione są szeregowo. Skoro dla przykładu, krótki akapit 3.3.6. mówi o charakterystyce stron internetowych diecezji, a podrozdziały 3.3.7. do 3.3.25 opisują kolejne witryny, powinno to być umieszczone jako podrozdziały rozdziału 3.3.6. Niezależnie od tego, poważnym pytaniem pozostaje merytoryczna wartość zawartych w tych paragrafach tekstów. Wydaje się, że rozsądnym byłaby co najwyżej ogólna charakterystyka, bądź skupienie się na umieszczonej na stronach 127 i 128, krótkiej analizie wpływu technicznych rozwiązań na widoczność stron w sieci. Chociaż analiza taka, w dobie społeczeństwa cyfrowego wydaje się niezwykle interesująca, nie jest jednak głównym tematem pracy. Być może zainteresowania naukowe Autora pozwolą mu na późniejsze rozwinięcie tych rozważań w kierunku pogłębionej analizy obecności struktur kościelnych w internecie i wpływu na społeczeństwo.

W kolejnym podrozdziale Autor omawia strukturę, zmiany i działalność oddziału wydawniczego, powołanego w diecezji w roku 2011. Wśród wielu informacji dotyczących składu osobowego i podejmowanych działań, Doktorant przedstawia wydane w tym okresie książki i czasopisma. Oprócz ogólnego opisu publikacji, Autor szczegółowo opisuje jedną z nich (s. 133-135), a następnie dokonuje krótkich charakterystyk kolejnych monografii i opracowań (s. 136-141). W świetle postawionych we wstępie pytań badawczych, działanie takie, aczkolwiek ze wszech miar interesujące, trudno jest powiązać z zakresem tematycznym doktoratu. Ocena działalności oddziału wydawniczego stanowi podsumowanie paragrafu i jest wyczerpująca i merytoryczna.

Kolejne paragrafy opisują oddział ekologiczny (s. 142-145), oddział współpracy ze służbami mundurowymi (s. 145-158), oddział pomocy socjalnej i dobroczynności (s. 158-166), oddział młodzieżowy (s. 167-182), oddział d.s. kanonizacji (s. 182-191).

Działalność oddziałów diecezjalnych została opisana w wyczerpujący sposób. Niestety zabrakło podsumowania, które na podstawie powyższych danych pozwoliłoby ukazać dynamikę rozwoju reaktywowanej diecezji. Dynamikę, która przecież jest praktycznie namacalna. W krótkim okresie, na przestrzeni kilku lat, diecezja rozwinęła swoją działalność w szerokim spektrum zadań charytatywnych, edukacyjnych i prospołecznych. Podsumowanie i ocena z perspektywy przedstawionych działań niewątpliwie zmieniłaby ogólny odbiór treści rozdziału, nadając mu bardziej naukowo-badawczy charakter. Z uznaniem należy jednak ukazać na wnikliwość badawczą Doktoranta, który wszystkie charakterystyki oddziałów diecezjalnych oparł na tekstach źródłowych.

W IV rozdziale Doktorant przedstawia jedną z kulturalnych inicjatyw diecezji, a mianowicie „Festiwal Wokalistyki Prawosławnej” („Коложский благовест”). Na podstawie analizy dynamiki rozwoju tej diecezjalnej inicjatywy, Autor ukazuje wzrost znaczenia podejmowanych na grodzieńszczyźnie działań, które szybko wychodzą poza ramki granic diecezji, a nawet, jak w przypadku festiwalu, przyjmują charakter międzynarodowy.

V rozdział przedstawia dokładny opis nowo wzniesionych świątyń, wraz z analizą ich architektonicznych stylów i inspiracji oraz biografii architektów. Treść tego rozdziału wpisuje się w koncepcję Autora, który przez kolejne paragrafy ukazuje odrodzenie wszystkich form działalności (zob. s. 223). Stąd również, w naturalny sposób, temat architektury sakralnej prowadzi do kolejnego tematu, który podjęty został w rozdziale VI.

Kolejny rozdział Doktorant poświęca opisowi ikon i ikonostasów grodzieńskich świątyń. Szczególnie interesująca okazała się analiza historycznych wpływów wschodniej tradycji ikonograficznej i zachodniego malarstwa barokowego, które pojawiło się w łonie Prawosławia na tych ziemiach za sprawą unii brzeskiej (s. 248-251). Dalej pojawia się analiza projektów ikonograficznych zrealizowanych w diecezji po jej restytuowaniu. Systematyzacja pozwoliła wyszczególnić jeden nowy wzorzec ikony, bez wątpienia związany z diecezją grodzieńską. W serii opracowanych nowych ikon nowomęczenników i wyznawców, tj. świętych okresu represji komunistycznej pojawiły się ikony nawiązujące do lokalnych świętych i związanych z nimi wydarzeń (s. 255-259). Oprócz charakterystyki nowych opracowań ikonograficznych, w nawiązaniu do dynamiki rozwoju diecezji, Doktorant opisuje również współczesnych ikonografów, wskazując na ich osiągnięcia, styl i zrealizowane projekty. Wspomniane osoby stanowią dla Autora żywy wzór i przykład rozwoju lokalnej szkoły ikonograficznej. Kolejne potwierdzenie tej tezy uwiidacznia się w opisie nowego studium ikonograficznego przy soborze w Grodnie. Szkoła rozpoczęła działalność w 2013 roku i ukierunkowana jest na edukację dzieci w wieku 8-15 lat. Szkolenie ikonograficzne

skierowane do dzieci i młodzieży stanowi niewątpliwy dowód na zintensyfikowanie działań diecezji w kierunku rozwoju świadomości swoich wiernych.

W zakończeniu Doktorant ukazuje zasadność przeprowadzonych badań i obroną drogę metodologiczną. Świadomie polemizuje z czytelnikiem, pisząc, że chociaż odkrywa zaledwie wąski wycinek historii Cerkwi lokalnej, czyni to ze względu na występujące szczególne wydarzenia: uniezależnienie się polityczne regionu, prowadzące do przywrócenia niezależności Białorusi, dotychczasowe scentralizowanie struktur eklezjalnych w Mińsku, które w czasie reorganizacji struktur diecezjalnych rozprzestrzeniło się na inne centra.

Analizowana historia reaktywowanej diecezji to opracowanie przemyślane, albowiem dotyka wielu sfer oddziaływań struktur kościelnych. Oprócz wskazanych w recenzji uwag dotyczących uzupełnienia pracy o szczegółowe tabele i statystyki, które często nie są istotne dla podjętych badań, jedyną kwestią, która wymagałaby głębszej refleksji jest podsumowanie i wnioski. O ile pojawiają się w każdym z rozdziałów, często w formie rozproszonej pomiędzy kolejnymi paragrafami, o tyle brakuje jej w bardziej usystematyzowanej formie w zakończeniu.

Struktura pracy mogłaby być również uzupełniona o kanoniczne i eklezjalne wprowadzenie dotyczące struktury lokalnej Cerkwi prawosławnej z perspektywy prawa kanonicznego, a także specyfiki tejże struktury w ramach Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej.

Objętość rozprawy sprowokowana jest kolejną częścią pracy, tj. aneksami, które zawierają 152 strony zestawień statystycznych, dokumentów oraz zdjęć.

W recenzowanej rozprawie Autor zmierzył się z rozległą i zróżnicowaną tematyką, którą usystematyzował i spróbował przedstawić w oparciu o materiały źródłowe. Te zadanie zostało spełnione. Jednoznacznie należy stwierdzić, iż opracowanie to, opierając się na dostępnych źródłach, przy zaangażowaniu Autora w ich odkrycie i odpowiednie wykorzystanie, spełnia stawiany przez Doktoranta cel, jak również spełnia kryteria pracy doktorskiej.

Praca jest uzupełniona o *Bibliografię* (s. 281-292) i załączniki (s. 293-444) oraz polskie, angielskie i rosyjskie streszczenia (s. 445-459).

II. Ocena formalna rozprawy

Rozprawa ks. mgr. Aleksandra Wielisiejczyka jest interesującym i dogłębnym studium historycznym, napisanym zgodnie z metodologią pracy naukowej. Efekty przeprowadzonych badań zostały przedstawione w sposób przejrzysty. Szkoda jedynie, że w tej strukturze

zabrakło miejsca na pogłębioną analizę porównawczą, wnioski wraz z powiązaniem poszczególnych rozdziałów z głównym założeniem pracy badawczej.

Praca jest napisana poprawnym językiem. Nie zauważyłem poważnych potknięć stylistycznych, a jedynie marginalne błędy literowe.

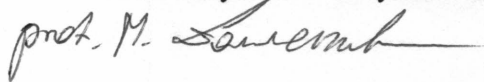
W podsumowaniu pragnę stwierdzić, iż rozprawa ks. mgr. Aleksandra Wielisiejczyka jest pierwszym tak gruntownym i kompletnym opracowaniem najnowszej historii reaktywowanej diecezji grodzieńskiej. Jest to Rozprawa, która ukazuje spektrum działań duszpasterskich, charytatywnych, prospołecznych i edukacyjnych, realizowanych w nowej diecezji. Ponadto Autor przedstawia pełną metodologię osiągnięcia kolejnych etapów, poprzez szczegółowe opisy mechanizmów i zasad przyjętych w czasie tworzenia nowych oddziałów diecezjalnych czy realizacji konkretnych projektów.

Z pewnością praca ks. mgr. Aleksandra Wielisiejczyka doczeka się publikacji w formie książkowej, albowiem zgromadzona dokumentacja, zdjęcia, materiały źródłowe, są szczególnie cenne dla udokumentowania najnowszej historii diecezji. Najrozsądniejszym wydaje się wydanie tej pracy w oryginalnym języku, jako kompletnej informacji o diecezji grodzieńskiej. Wskazane w recenzji wątpliwości, pytania i zastrzeżenia w żaden sposób nie pomniejszają wartości pracy.

Wniosek końcowy

Rozprawa ks. mgr. Aleksandra Wielisiejczyka stanowi wnikliwą pracę badawczą, ujawniającą sprawność metodologiczną cechującą się wartościami merytorycznymi. Jest to dzieło kompleksowe i oryginalne. Autor wykazał, że posiada dużą wiedzę o najnowszej historii Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i struktur diecezjalnych na Białorusi i potrafi ją w uporządkowany i systematyczny sposób przekazać. Z tych też powodów stwierdzam, iż rozprawa ks. mgr. Aleksandra Wielisiejczyka spełnia wymogi stawiane tego rodzaju pracom naukowym i stawiam wniosek o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Marek Ławreszuk, prof. UwB
p.o. Kierownika Katedry Teologii Prawosławnej
Uniwersytetu w Białymstoku

Białystok, 30.08.2017